

Супрун В. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті йдеться про художній спосіб збереження митцями української діаспори національного культурного дискурсу поза предковичними видноклами. Через призму творчого набутку Докії Гуменної, Лесі Лисак та Миколи Понеділка зроблено спробу показати систему національних цінностей, що виявляються в синтезі історичної пам'яті, звичаях, традиціях, автентичному укладі життя, які щиро бережуть українські емігранти.

Ключові слова: національна ідентифікація, цінності, діаспора, автентика.

Постановка проблеми. Проблема вимушеного перебування українських митців слова в іноментальних обшарах чужини детермінувала важкий механізм пристосування до нових умов життя, що не могло не відобразитися на основних темах їхньої творчості, а відтак стати ідентифікатором системи аксіологічних пріоритетів діаспорної спільноти. Провідним тут стає мотив психологічної неприкаяності та збереження національної автентичності, позаяк для багатьох, зокрема представників молодого покоління, саме чужина стала катализатором усвідомлення національної належності. Письменникам і їх персонажам нелегко було пристосовуватися до чужорідного середовища, творити нове життя в новій країні. Для одних процес входження в американський соціум виявився «безболісним», для інших – досить тривалим, надто важким і навіть неможливим [Див.: 8, с. 13]. Дослідження когнітивних механізмів плекання етноїдентифікації як синтезованої енергії цінностей українства в художній прозі вітчизняної діаспори становить мету нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Домінантною темою творчості плеяди митців українського екзилу середини ХХ ст. стало збереження етнічної тожсамості, що ідентифікується ними як панацея від синдрому ностальгії за рідними видноклами. Ідея плекання національної ідентифікації репрезентована діаспорним митцем Миколою Понеділком в оповіданні «Золота писанка» (зб. «Диво в решеті»), у якому ментально-культурологічний рівень українців виразно представлено символікою писанкарства. «Культурне виживання» (М. Етвуд) нації в інонаціональному суспільстві, її дисиміляційні ознаки, збереження традицій та історичної пам'яті стали провідними мотивами оповідання. Фабульність тут не є визначальним елементом художнього мислення письменника. Натомість автор досліджує феномен українських писанок, виставлених у найбільшому магазині Нью-Йорка. Тут і американці, і французи, і «єдинокровний старший брат», і японці чи китайці [6, с. 261] можуть милуватися справжнім дивом писанкарства. У гумористичному світлі представлено реакцію на писанки кожного: захоплюючи, але недовірко-скептичну американців, які не можуть усвідомити, що це витвір копітливих людських рук; здивовано-здрісну японців і китайців, котрі жалкують, що писанка не є атрибутом буддистської обрядовості. Але найбільше національний коло-

рит української писанки та її творців звеличено устами двох монашок: *Гарні... От українці! Вміють зустрічати Великдень... Напевно, вони такі ж гарні, як і писанки* [6, с. 269].

Письменник гостро порушив проблему «переходу національної свідомості від колоніальної ментальності до самоідентифікації» [4, с. 28], коли національний культурний дискурс атрибується в опосередкуванні предметами побуту й буття українського народу та популяризується у вселюдському масштабі. Семантика писанки присутньо ампліфікується та полишає сферу анімістичного сприйняття, набуваючи аксіологічно-представницької функції. Динаміка рецепції України у вільній Америці розбудовується письменником у діапазоні від регіонально-маргінального ставлення до неї як додатку СРСР і до виразної україноцентричності: *Після цієї виставки, напевно, не один американець побіжить купувати атлас світу, щоб докладно дізнатися, де лежить Золота Писанка – Україна* (тут любов до Батьківщини водила пером М. Понеділка, адже американці, зазвичай, ніким і нічим не цікавляться, вважаючи себе найкращими – В. С.) [6, с. 264]. Насичено-асоціативна символізація (*Золота Писанка – Україна*) значно посилює образні ліричні струмені твору. Авторської мети в оповіданні було досягнуто: образ писанки став не тільки і не стільки символічним інваріантом України для «діаспорців», скільки її емблематичним сигніфікатом на інокультурних теренах.

Особливо гостро ідея культивування етноїдентифікації звучить в оповіданні «Свій до свого тягнеться...» (зб. «Диво в решеті»). Новий світ, що дав прихисток українським емігрантам, не став, однак, для них новою Батьківщиною. Їх духовним орієнтиром завжди була вимріяна Україна, чужина ж – реальність, сповнена тривоги й самотності. Герой твору – очевидець активної самоідентифікації українців, їх прагнення не розчинитися в міжкультурних потоках поліетнічної Америки. Оповідання побудоване на контрасті: в одному автобусі подорожують дві громади людей – *англо-саксонська добірня порода й український люд*. Національно-ментальний колорит співвітчизників автор транспарантно увиразнює: зоровою сфокусованістю на елементах одягу (жінки у картатих хустках із френзлями, блузах і спідницях, яскраво орнаментованих, немов на полотнах Катерини Білокур; чоловіки у білих сорочках, які одягають на свята); виявами християнського світогляду – автентична побожність українця оприявнюється шляхом гумористичного порівняння з німцем, який *в церкві хреститься так швидко, наче від себе мухи відганяє* [6, с. 67]; типом поведінки (наприклад, у літературних традиціях Г. Квітки-Основ'яненка автор відтворює цнотливість, щирість і безкорисність у почуттях української дівчини: молода панянка відкидає залишання багатих іноземних женихів і одружується з незаможним, але коханим Іваном); етнономінативними прізвищами (Марія Луценко не вкорочує свого прізвища навіть попри нездатність вимовити його американцями); звертальними конструкціями і,

звісно ж, мовою персонажів (наприклад, в українській традиції шанобливо-пошанна форма «ви» до старших). У цих та інших художніх параметрах присутній культурний код нашого народу, система національних цінностей, що не дає загубитися в багатонаціональній державі.

Важливий елемент плекання духу українськості письменник вбачає у згуртованості української громади, про що маніфестує не тільки заголовок, але й психологічно показовий вчинок головного героя: *А тоді встав і сів іззаду, з весільними гістьми (українцями – В. С.)... Свій, звичайно, до свого тягнеться...* [6, с. 68]. «Два екстериторіальні центри української культури» (М. Ігнатенко), Україна й західний світ у свідомості автора, як і багатьох «діаспорців», групуються навколо першого, адже там синтезовано енергію народу, його історичну пам'ять, звичаї і традиції – усе, що так цінно й широко бережуть земляки-емігранти.

Однак не все виглядає так патріотично й ідилічно, як в оповіданні «Свій до свого тягнеться...». Інший бік медалі – драматичніший: ідучи шляхом найменшого опору, чимало українців бездумно асимілюються в інонаціональному середовищі, забуваючи чи то й соромлячись свого походження. Понеділок «із глибоким сумом спостерігає, як у душах багатьох затомлених земляків тане, зникає ота Україна, і це рве йому серце» [7, с. 5]. Одним із них є головний герой новели «У день народження» Іван Крикливий. У своє вісімнадцятиріччя на святковому столі він не хоче бачити українського борщу (витонченим запрошеним американкам буряк може застрягнути в горлі, як іронічно коментує автор) чи вареників із сиром (страва буцімто з розряду «плебейських»). Але не лише меню турбує іменинника. Аби не осоромитися перед друзями, він замовляє художникові портрет Шевченка, який йому вималювала нестримна тяга до чужої «цивілізації». Усупереч традиціоналістському баченню самого письменника, образ Кобзаря Іван уявляє не таким, який тиражувався в діаспорі, а у циліндрі, одязі в модний квадратик з англійської вовни та куценькій краватці.

У явно комедійному плані автор змалював родинні стосунки Івана із сестрою та матір'ю. Нехтуючи усталеними українськими традиціями шанобливого ставлення до жінки, він дозволяє собі брутальне поводження та крик. Такі побутові взаємини є екстраполяторами аморальності й відсутності ідейно-гуманних переконань персонажа. У нього немає сталих симпатій, окрім вестернізаційних: *Горе мені, горе з вашою українізацією. Погибель мені з вашою традицією... Будете псувати мені цивілізацію?* [5, с. 150].

Іванові подобається усе, що не позбавлене іноземного лоску. Прив'язаність до чужих реалій (лиш би не своє – надто примітивне), маріонетковість уподобань (аби модне) свідчать про синдром меншовартості, особистий егоїзм та убогість духовного світу героя й водночас розширюють сатиричний аспект його розкриття. Не минає даремно для Івана і спотворення постаті Тараса Шевченка, портрет якого виконує сюжетну функцію: гості не витримують такого паплюження образу пророка і йдуть додому. Усе, до чого прагнув герой, повертається проти нього, що викликає у читача зневажливо-саркастичний сміх.

Обмеженими, духовно збідненими внаслідок втрати національних цінностей постають герої новели «Пісні з Нової Гвінеї» (зб. «Вітаміни»). Сім'я Бульків, прагнучи догодити американському сусідові, згодилася віднайти в аудіомагазинах для нього десяток кращих українських пісень. Примітивізм мис-

лення призвів до того, що строфу народної пісні «А Варвара сіно крала, Мотря загортала, А Параска горбатая На варті стояла» із комічним нерозумінням вони тлумачать так: *Хай американці знають, що в нас, в Україні, криміналом цікавляться навіть жінки, в яких природою пошкоджено фігури* [5, с. 43]. Народний гумор у сприйнятті Бульків виявив їх віддалення від рідної культури. Чоловік і жінка не спроможні достойно презентувати українську пісенну творчість у світі (їх потуги автор малює у гумористичному світлі: над кожною піснею вони розмірковують довго і недоладно) у справжньому, автентичному вигляді, але не усвідомлюють цього. Як слушно зазначає А. Бергсон, «комічний персонаж звичайно є смішним саме настільки, наскільки він не усвідомлює себе таким» [1, с. 26]. За браком природного чуття мови й пісні ці люди ненавмисне примітивізують усе, що потрапляє в їхні руки. Внаслідок цього сусід чує не кращі зразки художньої творчості українського народу, а надто спрощене й перекручене твориво діаспорного композитора Голомазога, який, *як вип'є чарок шість, фабрикує наші пісні*. Антиестетичний несмак «патріотів з примусу» (визначення М. Понеділка) породжує неадекватне сприйняття американського слухача: *Дуже подібні до пісень мешканців Нової Гвінеї* [5, с. 46]. Пісня, що виконує магічну функцію прилучення людини до рідного світу, з американського слухача тут витворює своєрідного «порівняльного фольклориста», який безпідставно визначив спільність українського мелосу і новогвінейсько-папуаського співу ймовірних нащадків Миклухо-Маклая.

В оповіданні «Мозаїка» (зб. «Серед хмаросягів») Докія Гуменна змальовує пошуки себе українським емігрантом Совгирею серед «етнокультурної міксації» [9, с. 16] Нью-Йорка. Мисткиня моделює молоду, а отже, мобільну людину, якій легко пристосуватися до нової спільноти. Оперуючи принципом опозиційних ідентичностей, письменниця протиставляє ментальні риси різних національностей, серед яких довелось жити Совгирі. Увага читача сконцентровується на помічених жіночим оком авторки етнодеталях, як-то, емоційність і відчуття ритму в афроамериканців, повага до народної медицини китайців чи зосередженість на яскравих кольорових *спідницях, шалях, намистах, перстенцях і зап'ястях* [2, с. 154] циган, які допомагають відтінити риси українського національного характеру й показати, що на ментальному рівні духовного єднання українця з ними немає. Поневіряння героя закінчуються синтезованим риторичним питанням: *Справді, чого ж це він має відкидатися від українського гетто, коли в Нью-Йорку всі живуть своїми гетто?* [2, с. 156] і резюме наратора рівня ліку хворого на ностальгію духу: *Я, признаюся, люблю жити серед своїх людей. Вже тільки вийдеш на вулицю, – звідусюди чуєш свою мову і забуваєш, що навколо тебе чужина...* [2, с. 158]. Ще більшою ностальгією пройняте старше покоління емігрантів. До числа таких можемо зарахувати образ матері з нарису «Крізь вікно» (зб. «Терпкі пахощі») Лесі Лисак, прототипом якого, вочевидь, стала ненька самої мисткині, на що наштовкують «Спогади польового духовника» Ісидора Нагаєвського. Українські емігранти, які потрапили до вільного світу вже у зрілому віці, не можуть прийняти нових реалій життя і постійно шукають зв'язку з минулим. Такою з'єднувальною ланкою для героїні Л. Лисак стає сусідська дівчинка Галочка, яка нагадує їй молоді роки, проведені на Батьківщині: *Як добре, що сусіди – українці, і що в дівчинки таке наше ймення, – думає мама. – І що Галочка говорить рідною мовою. Бо це так, ніби бути*

між рідними, бути вдома [2, с. 17]. Утвердження присутності Батьківщини в координативному просторі чужини мисткиня передає окселетованими дієсловами *бути*, що сприймається як активне виборювання героїнею власної ідентичності.

Образ Галочки нагадує героїні українських школярів, розуміння психології яких їй близьке, а ставлення довершено споектизоване демінутивом *школярчиків* [3, с. 17]. Відтворена авторкою автобіографічно-документальна основа ледь наміченого сюжету ліризується ностальгійними спогадами матері, духовна світлість яких сигніфікується в душі Михайла Коцюбинського-імпресіоніста образом сонця: *Сонце всміхається до маминих споминів. Сонце ясне – і ці спомини ясні* [3, с. 17]. Метафоризований образ сонця у творі окреслює еміграційні кола спіралі, внутрішнє закручування яких, незважаючи на територіальну дислокацію зовнішніх переміщень, завжди перебуває в інтровертних вимірах світлої пам'яті про Батьківщину.

З образом сестри і дорогих серцю людей, за якими сумує, пов'язує наратора з нарисом «Лист звітлія» Л. Лисак *клаптик паперу* [3, с. 25]: *Прійшов лист з дому далекого, але незабутого, і несміливо на порозі вашої хати зупинився* [3, с. 23]. Центральними персонажами моногеройного нарису є емігрант і персоналізований образ листа. Роль сюжету у творі ослаблена (це суцільний внутрішній монолог наратора), натомість домінують роздуми, спогади, певні враження емігранта, інспіровані отриманим із Батьківщини листом. До слова, твір типологічно «впадає» в попередню літературну традицію – наприклад, лірики символізму (Іван Франко, Богдан Лепкий та ін.).

Без сумніву, твір має виразну автобіографічність. Це підтверджує не тільки належність твору до «Я-літератури», анонімність наратора, який сублімується в образ авторки. Нарис відтворює етапи її біографії, зокрема вимушене емігрантство, самотність на чужині, постійну тугу за рідною землею. Роздуми наратора трансформуються у психологічну саморефлексію: його погляд звернений у минуле, символом якого є лист, отриманий від рідних.

Минуле і сучасне перманентно співвіднесені у свідомості наратора нарису. У цих паралельно існуючих світах превалює минуле як знак тепла і світла, що здатні подарувати людині рідні місця. Усі ці факти викликає на поверхню свідомості персоналізований образ листа з України, який інспірує осягнення трансцендентної істини життя: потрібно пам'ятати, любити й оберігати місце, де народився й почав пізнавати світ.

Висновки. Таким чином, плекання національної тожсамості є провідним мотивом творчості письменників української діаспори. Відірваність від рідної землі інспірує постійне почуття туги за нею, а усвідомлення себе українцями підпорядковує

аксіологічний вектор любові до Батьківщини в системі пріоритетних цінностей вимушених вигнанців.

Література:

1. Бергсон А. Сміх: нарис про значення комічного: пер. Є. Єременко. Київ: Д-Л, 1994. 165 с.
2. Гуменна Д. Серед хмаросягів: нью-йоркська мозаїка. Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1962. 179 с.
3. Лисак Л. Терпкі пахощі. Нью-Йорк – Джерсі Сіті: Свобода, 1969. 344 с.
4. Овчаренко Н.Ф. Модель ідентичності в канадському літературно-художньому і літературно-критичному контексті: автореф. дис. ... док. філол. наук. Київ, 1996. 37 с.
5. Понеділок М. Вітаміни: гумористичні образки по той і цей бік океану. Буенос-Айрес: Вид-во Ю. Середяка, 1957. 319 с.
6. Понеділок М. Диво в решеті. Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово», 1977. 352 с.
7. Сварог В. Сміх і сум Миколи Понеділка. Нові дні. 1966. Листопад. С. 3–6.
8. Сорока М. Чи є панацея від міфу про Антея в українській літературі діаспори? Слово і час. 2000. № 12. С. 11–18.
9. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко. Слово і час. 2004. № 2. С. 39–47.

Супрун В. Н. Проблема сохранения национальной идентичности в системе ценностей украинской диаспорной литературы

Анотація. В статті повествується про присущем письменникам української діаспори художественном способе сохранения национального культурного дискурса вне исконного горизонта. Сквозь призму творческого наследия Докии Гуменной, Леси Лысак и Николая Понедилка сделана попытка показать систему национальных ценностей, выявленных в синтезе исторической памяти, обычаях, традициях, автентичном укладе жизни, которые искренне берегут украинские эмигранты.

Ключевые слова: национальная идентификация, ценности, диаспора, автентика.

Suprun V. The problem of preserving national identity in the system of values of Ukrainian diaspora literature

The article deals with the artistic way of artists of the Ukrainian diaspora to preserve national cultural discourse beyond the prehistoric vision. Through the prism of the creative achievements of Dokiya Humennoy, Lesya Lysak and Mykola Ponedilka, an attempt was made to show the system of national values, which manifests itself in the synthesis of historical memory, customs, traditions, authentic way of life that genuinely preserve Ukrainian emigrants.

Key words: national identity, values, diaspora, authenticity.